

Sigida 6

Furaw tacogo numan ni u tacogo jugu

Mogɔ be se ka fura numanw sɔrɔ fura feereyɔrɔw la, nka a dɔw be yen jɛci te minnu na walima u tawaati temenen don.

Ani fana tuma dɔw la, fura numan caman te ta u tacogo la, o de be a to u be tijeni ke ka teme jeni kan. Walasa fura ka mako jɛ, a ka kan ka ta a tacogo la. Fura te yen farati te min na.

Fura dɔw farati ka bon ka teme dɔw kan. A kolɔsilen don tuma dɔw la ko mogɔ caman be furaw ta minnu farati ka bon banamisenniw furakeli la. Misali la, n ye a ye ko den dɔ fatura ka a sababu ke a ba ye banakisefagalan dɔ ke ka a ka mura furake min tun man kan ka di a ma. Faratiba be fura minnu na, aw kana olu ke ka banamisenniw furake abada.

Aw ye aw hakili to a la ko fura be se ka mogɔ faga.

Sariya dɔw ka kan ka bato fura tali la:

1. Sani aw ka fura ta, aw ye aw jija cogo beɛ la ka dɔgɔrɔrɔ jininka fɔlɔ.
2. Aw be fura minnu ta, aw ye u beɛ kelen kelen tacogo numan ni u tali kolɔlɔw jini ka u dɔn (aw ye seben jɛ binkenemanw lajɛ).
3. Aw kana teme fura tata hake kan abada, nka aw ye furaw ta fɔ ka se dɔgɔrɔrɔ ka waati kofɔlen ma.
4. Aw kana fura ta abada ka a sɔrɔ a jɛci te aw ye.
5. Ni fura ma aw ka bana nɔgɔya, aw ye a tali dabila.

6. Sani aw ka fura ta, aw ye a jatemine ni a waati dafalen te (a sebennen don a foroko kan). Ni fura jeci waati dafara, faratiba be a tali la. Nka ni a waati ma dafa, a be se ka bana keke.

Jatemine: Kolosiliw ye a jira ko keneyabaarakela dow ni dogotow caman be fura dow di mowow ma hali ni u jeci te o tigiw ye. U hakili la ko banabagatow nimisi tena wasa ni fura ma di u ma. Aw ye a jini aw ka dogotow (furakebaga) fe a ka fura di aw ma min jeci be aw ye.

Aw kana fura ta abada ka a soro aw mako te a la walima ka a soro aw te a jeci don.

1 An mako be fura la tuma jumen?

Bana caman be yen minnu be keneya u yere ma ka a soro fura ma ke u la i n'a fo sogsogow ni mura. Walasa farikolo ka se ka bana kun ka tila ka a keke, aw dan ye ka nin ladilikan ninnu matarafa:

- ka saniya sariyaw bato;
- ka to ka i segenlafijne bo;
- ka dumuni nafama dun.

Hali ni aw be fura ta ko bana ka jugu, **farikolo de ka kan ka bana keke folo**. Fura be farikolo deme doron de. Saniya, segenlafijnebo ni dumuni jumanw nafa ka bon kosebe bana furake la.

2 Dantemewale juguw furaw tali la

Ninnu ye filiw ye mowow ka teli ka minnu ke ni u be tubabufuraw ta. Fura minnu file, olu tacogo jugu de ye mogo caman ka saya sababu ye san o san. **Aw ye aw janto aw yere la!**

1. Kuloromisetini (*Chloromycetin*) Kuloranfenikoli (*Chloramphenicol*) (seben je 356)

Nin fura ninnu tali man ni konoboli ni fagonfagonlabanaw furakeli la barisa u farati ka bon kosebe. Aw ka kan ka a ta tifyidi doron de la (aw ye seben je __ laje). Denyereni minnu si te kalo 1 bo, aw kana nin fra in di olu ma abada.

2. Ositosini (*Oxytocine*), Pitosini (*Pitocin*), erigonowini (*Ergonovine*), erigotarati (*Ergotrate*), and Misoporositoli (*Misoprostol*) ani sitoteki (*Cytotec*) (seben je 390-391 laje)

A ka ca a la lajiginnimuso dow be nin fura in di musokonoma ma walasa ka jiginni teliya. O ye farati juguba ye. Denba walima den ni be se ka to a da fe. Aw ye a ke doron walasa ka basi jo jiginni kofe (aw ye sigida 18 laje).

3. Pikiriw

Hakilina min be an kun na ko pikiriw ka ni ka teme furakise kan, o te tije ye. Tuma caman, fura minnu be kunu olu ni pikiri beɛ jeci ye kelen ye. Ka da o kan, **fura minnu be ke pikiri sira fe olu farati ka bon kɔsebe ka teme fura kunutaw kan.** Senfagabana taamasijɛ be mɔɔ min na, (ni mura be a senkɔɔ), ni i ye pikiri ke o tigi la, o be se ka ke mulukuli sababu ye (seben jɛ 74 lajɛ). Pikiri keli ka kan ka dan hake la kɔsebe wa pikiriminenw ka kan ka tobi walasa ka u banakisew faga. (Aw ye sigida 8 lajɛ).

4. Penisilini (Pénicilline)

Penisilini be bana damadɔw dɔɔɔn de furake. Penisilini tali danteme kojugu dimi, mugu walima farigan na, o ye filiba ye. A ka ca la, jolida te dimi minnu na, hali ni o ye a sɔɔ a yɔɔ bilennen don, kɔkɔ fosi te olu la wa olu mako te penisilini walima banakisefagalan werew la. Penisilini ka jugu mɔɔ dɔw ma. Sani aw ka a ta, aw ye a tacogow kalan minnu jɛfɔlen don gafe jɛ nataw kɔɔ ani aw ka u bato ka jɛ.

5. Penisiteremisini (furaw jagaminen)

Nin fura ninnu ye penisilini ni sitereputomisini jagaminen ye. U tali walasa ka murasɔɔɔɔɔɔ ni mura keke, o damatemenen don ka da kun saba kan:

- U te fosi jɛ murasɔɔɔɔɔɔ ni mura keleli la;
- U be se ka kasara jugu lase mɔɔ ma min be se ka a faga;
- U tali be se ka sɔɔɔɔɔɔɔɔninje furakeli geleya.

6. Witamini B₁₂ ni bijetuluw

Nin fura ninnu jɔda fosi te jolidese ni fangadɔɔɔya la, fo ni a bɔra bana kelen kelenw na. Ani fana, kɔkɔ dɔw be sɔɔ u la ka da a kan pikiriw don. An ka kan ka u ta dɔɔɔɔɔɔɔɔ de ka yamariya kɔɔ jolisegeɛge kɔfe. Jolidese geleyaw caman kɔɔ, a ka ni an ka joliseginfurakisew ta.

7. Witamini werew

A ka ca a la, **aw kana witamini pikiriw ke.** Pikiriw kasara ka bon kɔsebe, u da ka gelen wa u man fisa ni furakisew ye.

A ka ca a la mɔɔ caman be wari tije furaw la vitamini nafamabaw te fura minnu na .A ka fisa ka dumuniw san i n'a fɔ shefan, tige, sho, kɔkɔ kene walima kumunen, jege, sogo, yiridenw, vitamini ni fen nafama werew caman be sɔɔ minnu na.

Mɔɔ min be dumuni ke ka jɛ o tigi mako te vitamini fosi were la.

Witamini sɔɔɔcogo numanw

Ni aw mako be kunnafoni werew la vitaminiw sɔɔɔcogo kan, aw ye sigida 10 laje.

8. Kalisiyumu (kolosinsinnan, le calcium)

Kolosinsinfura pikiri keli jolisiraw fe, o farati ka bon kɔsɛbe. A be se ka a tigi faga ni pikiriji ma taa dɔɔni dɔɔni. Kolosinsinfura pikiri min be ke mɔɔɔ bobara la, o be se ka ne ta waati dɔw la. Aw kana kolosinsinfura pikiri ke abada ni dɔɔɔɔɔɔ ka yamariya te.

9. Sɔɔɔmuji

Yɔɔɔɔɔw la, bana kelen don ka mɔɔɔ minnu fanga dɔɔɔya walima ka jolidese bila u la, olu de be u bolo wari bee don sɔɔɔmu na ka da a kan a be u hakili la, ko o bena u deme ka fanga sɔɔɔ walima ka joli lasegin u farikolo la. U be filiba la, barisa sɔɔɔmu te fen were ye ji ni kɔɔɔ kɔ ani tuma dɔw la sukaro. Ɔɔmiden kelen fanga ka bon ka tɛmɛ sɔɔɔmuji kan, wa fana a te fen fara joli kan.

Ka fara o kan, mɔɔɔ min be sɔɔɔmuji ke banabagato la ni o tigi te a nedɔn, o farati ka bon ka a sababu ke a be se ka tɔɔɔ lase joli ma min be se ka banabagato faga (misali la sidabana, jolilabana juguman were).

Sɔɔɔmuji be seben mɔɔɔw kun minnu te se ka dumuni foyi dun walima ji caman minbaliya kelen don ka jidese bila minnu farikolo la.

Ni banabagato be se ka dumuni ke, aw be sukaro ni kɔɔɔ dɔɔni ke ji litiri kelen na ka o di a ma (aw ye keneyaji yɔɔɔ laje seben je 152 la). O ni jolisira fe sɔɔɔmuji litiri kelen bee nafa ye kelen ye wa kɔɔɔ te a la. Banabagato minnu be se ka ka dumuni ke, dumuni nafamaw dunni be fanga di olu ma ka tɛmɛ sɔɔɔmuji kan. Banabagato minnu be se ka dumuni ke dumuni nafama dunni be olu deme ka fanga sɔɔɔ kɔsɛbe ka tɛmɛ sɔɔɔmuji suguya bee kan.

Ni banabagato be se ka ji kunu ani a t'a fɔɔɔ:

10. Kɔnɔfiyelaw

A farati ka bon tuma bɛɛ ka denmisɛnɛni walima banabagato gɛlɛn fiyɛ. Nga o bɛɛ la fiyɛli ka di mɔgɔw ye. Walasa ka kɔnɔfiyelaw ni kɔnɔmagayalanw ani kɔnɔkoli kɛcogo numan dɔn, aw ye sigida 20 ni 25 lajɛ.

5. Zantamisini (*Gentamicin*) garamisini (*Garamycin*) ni kanamisini (*Kanamycin*) (seben jɛ 358)

Nin banakisefagalan ninnu dikojuɔu denw ma, a ye badabada tulogeren bila u caman na. Aw ye nin fura kofɔlɛn ninnu di denw ma banaw na, minnu bɛ se ka dan kari u ka jɛnɛmaya la. denyɛreniw ka bana caman bɛ yɛn anpisilini (ampicillin) bɛ olu furake ka jɛ ani fana a farati ka dɔgɔ.

6. Kɔnɔbolifuraw (*les médicaments Anti-diarrheiques*) ni idɔrɔkisinolini (*hydroxyquinolines*) kiliyikinɔli (*Clioquinol*), di-iyodoidɔrɔsikini (*di-iodohydroxyquinoline*), alikinɔli (*halquinol*), borosikinɔli (*broxyquinoline*): jodokini (*Diodoquin*), anterokinɔli (*Enteroquinol*), amikilini (*Amicline*), kozili (*Quogyl*), ani izinitigiw ka tɔgɔ caman wɛrɛ (seben jɛ 369)

Fɔlɔ kiliyokinɔliw (clioquinols) tun bɛ kɛ ka kɔnɔboli gansan furake. An bɛ don min i ko bi, o fura faratilen ninnu feereli kɔnnen don jamana caman na, nka hali bi u bɛ feere jamana dɔw la. U bɛ se ka badabada mulukuli ni fiyɛntɔya lase mɔgɔ ma, hali u bɛ se ka mɔgɔ faga fana. Aw ye kɔnɔboli furakecogo lajɛ sigida 13 la.

7. Koritizɔni (*cortisone*) ni kɔritiko-steroyidi (*Corticostéroïdes*) peredinisoloni (*prednisolone*), dekizametaɔni (*dexamethasone*) ani o jɔgɔn wɛrɛw

Ninnu ye dimidafura fangamaw ye minnu bɛ kɛ ka sizan, kolotugudadimi walima farikolotenebana gɛlɛnw furake. Nka jamana caman na siteroyidi (*les stéroïdes*) bɛ seben mɔgɔw kun mugu ni dimi fitiniw na barisa u ka teli ka dimi da. O kɛwale ye fili belebele ye. Siteroyidi (*les stéroïdes*) bɛ kɔlɔlɔ wɛrɛw lase mɔgɔ ma. Kɛrɛnkɛrɛnɛnya la ni a tata dantemena walima ni a tara ka tɛmɛ tile damadɔ kan. U bɛ hadamaden farikolo fanga dɔgɔya bana kunbenni na. U bɛ se ka sɔgɔsɔgɔninjɛ juguya ka joli bila furu la ani ka kolow fanga dɔgɔya kɔsɛbɛ fo ka u kari diya.

8. Anaboliki siteroyidi (*stéroïdes anabolisants*) nandoroloni (*nandrolone*) dekanowati (*decanoate*), durabolini (*durabolin*) dekadurabolini (*decadurabolin*), orabolini (*orabolin*), sitanozóloli (*stanozol*), origanaborali (*organaboral*). Izinitigiw ka tógó caman werew be yen.

Anaboliki siteroyidi (anabolic steroids) dilannen don ni ce lawaji ye, a dili man ji denmisenw ma walasa u ka fanga soro ani ka modiya. A be se ka folo ka denmisenni modiya, nka a be laban ka a kundama dan sira la joona ka a soro a tun be se ka mo ka teme o hake kan ni a tun ma fura in ta. Anaboliki steroyidi (anabolic steroids) tali kofe kolokolo ka bon, a be si bo musomani jeda la ka a jeda ke i n'a fo ce, min te ban hali ni a ye fura in tali dabila. **Aw kana modiya fura di denmisenni ma abada.** Sani aw ka modiya fura san den ye, aw ye o wari don dumuni nafama na, ka a di a ma.

9. Kolotugudadimi furaw ((Butazoni (*Butazones*), okisifanbutazoni (*oxyphenbutazone*), amidozoni (*Amidozone*) ni fenilibutazoni (*phenylbutazone*), ani butazolidini (*Butazolidin*))

Tuma dow la, nin kolotugudadimi furaw (kolotugudadimi) be se ka jolilabana jugumanba (agaranulositosi) bila mogola. Ani fana, u be se ka fiye bila furu, biye ni komokili la. **Aw kana nin fura jugu ninu ta abada.** Asipirini (aspirine) (seben ne 378) walima ibuprofeni (ibuprofen) (seben ne 379) farati man bon kolotugudadimi furakeli la, wa a da fana ka kogon. Ni dimi ni farigan doron don, aw be se ka asetaminofeni (*acetaminophen*) ta.

12. Fura pagaminenw

Tuma dow la, aw be fura fila walima a caman pagaminen soro furakise kelen walima furaji kelen na. U te mako ne ani fana u da ka gelen ni u dilanna nin cogo la. **A ka ca a la, u ka tineni ka bon ni u ka jeni ye.** Ni mogó bena fura pagaminenw seben aw kun, aw ye a jini a tigi fe a ka fura seben, fura min nafa ka bon kosebe. Aw kana aw ka wari tiye fura nafantanw na.

Sidabana furakise dow pagaminen de be na (aw ye seben ne 397 laje). O be u tali kogoya.

Aw ka kan ka **aw yere tanga** fura pagaminen minnu ma, olu de file:

- **Sogwogwofuraw ni kaari labofuraw** pagaminen be sogwogwofura minnu na. (A ka ca a la, o sogwogwofuraw te mako ne ani; u pagaminen ni u pagamibali bee lajelen sanni ye wari latije ye.)
- **Banakise fagafuraw** minnu ni konoboli fura pagaminen don.
- **Furudimi furaw minnu ni kononajoli fura pagaminen don.**
- **Dimi fura fila** walima a caman pagaminen (asipirini ni asetaminofeni, tuma dow la ani kafe pagaminen).

3 Misali minnu na fura dɔw tali ye farati ye

Ka a fo ko fura dɔw ni dumuni dɔw te taa ɲɔɲɔfɛ, o te tijɛ ye. Misali la, furasi te yen ko min ni sogo, foronto, buyagi walima lenburuba te ben (nka tulumadumuniw walima foronto caman be dumuni minnu na, olu ka jugu furu walima nugulabanaw ma (aw ye sigida 10 ni 12 laɛ). Fura dɔw be ko wɛrɛ ke mɔɔɔ la ni a tigi be dɔɔ min. (aw ye metoronidazoli (metronidazole) laɛ seɓen ɲɛ 368 la).

Mɔɔɔ ka kan ka fura dɔw **to yen** ni a be lahalaya dɔw la.

1. Muso kɔɲɔma walima denbatigi man kan ka furasi ta fo ni a ɲɛciba be yen (aw ye sigida 10 laɛ). (Nka witaliniw walima nege be sɔɔ furakise minnu na, olu tali te basi ye u ma. Fana, muso sidato minnu be sindi la u denw ma, olu ka kan ka furaw ta minnu be sidabana bali ka yeɓema denw fɛ . Aw ye seɓen ɲɛ 397 laɛ)

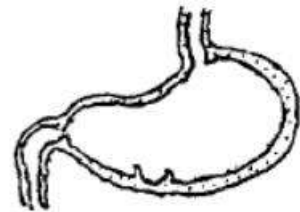
2. Aw ye aw kɔɔsi kɔsebe furaw dili la denyereniw ma; ni aw be se, aw ye dɔɔɔɔɔɔ ɲininka foɔ. Be sure not to give to much.-Aw kana fura dita caya-kojugu.

3. Geɓeyaw, fariteneɓanaw, fariɲɲɛɲɛw ni o ɲɔɲɔɲna wɛrɛw delila ka mɔɔɔ minnu mine u kelen ko ka penisilini, silifamidi walima fura wɛrɛw ta, **o tigiw man kan ka o fura kelenw ta tuguni, u ka ɲɛnemaya to** la barisa a farati ka bon. (Aw ye fura dɔw pikiri keli kɔɔɔɔw laɛ sigida 8 na.)

4. Furudimi walima nɔɲɔnkunna be mɔɔɔ minnu na, olu ka kan ka furaw tali dabila, aspirini be fura minnu na. Dimi mada furaw ni siteroyidi beɛ (aw ye seɓen ɲɛ 51 laɛ) be furudimi ni dumuni yeɓemabaliya juguya. Dimi mada fura min te geɓeya lase furu ma, o ye asetaminofeni de ye (parasetamoli, aw ye seɓen ɲɛ 379 laɛ).

5. Fura dɔw tali farati ka bon bana kerɛnkerɛnnen dɔw la. Misali la, sayitɔw man kan ka furakɛ ni banakisefagalanw walima fura farimanbaw dɔw ye, barisa fiɲɛ bilalen don u biɲɛ na, a la furaw bɛ se ka kɛ pɔsɔni ye u farikolo ma (aw ye sigida 172 laɲɛ).

6. Farikololajidɛsɛ walima kɔmɔkilibana bɛ mɔɔɔ minnu na, olu ka kan ka u ka fura tataw dɔn. Fura minnu bɛ farikolo degun, aw kana tɛmɛ olu tako kelen kan, fo a tigilamɔɔɔ ka ɲɛɲɛ kɛ ka ɲɛ. Misali la, ni farigan jugumanba walima farikololajidɛsɛ bɛ den dɔ la, aw bɛ asipirini kisɛ kelen dɔɔɔn di a ma fo a ka ɲɛɲɛkɛ daminɛ tuguni. **Aw kana silifamidi di farikololajidɛsɛbagatɔ ma abada.**